

Laurien Vastenhout

'Joodse raden' in West-Europa tijdens de Duitse bezetting

uitgeverij
Verbum

Reacties uit de pers:

'Dit boek biedt een genuanceerd beeld van de Joodse Raad. De Joodse Raad staat al sinds de bevrijding ter discussie. Waren de leden een soort collaborateurs, konden ze niet anders of probeerden ze erger te voorkomen? Historicus Laurien Vastenhout schreef er een uitstekend proefschrift over. Het zou het nieuwe uitgangspunt kunnen worden van het Nederlandse debat over de Joodse Raad.'

Johannes Houwink ten Cate, emeritus hoogleraar Holocaust- en Genocide Studies aan de Universiteit van Amsterdam, *Historisch Nieuwsblad*, 23 januari 2023

∞

'In her new book, Dutch historian Laurien Vastenhout disproves long-held, often damaging assumptions about Holocaust-era 'Judenräte' in France, Belgium and the Netherlands.'

Matt Lebovic, *The Times of Israel*, 26 January 2023

∞

'Vastenhout bewaart het beste tot het laatst, de hoofdstukken 4 en 5, waarin zij achtereenvolgens de Duitse waardering voor de vier joodse raden en de betrokkenheid van de raden en individuele bestuurders bij verzetsactiviteiten behandelt – thema's die in de bestaande literatuur gedeeltes buiten beschouwing blijven.'

'In zekere zin is Vastenhouts historiserende studie een ode aan de internationaal vergelijkende benadering: alle nieuwe inzichten, zo lijkt zij in de conclusie nog eens te willen onderstrepen, zijn daaraan te danken.'

Geraldien von Freitag Drabbe Künzel, Universiteit Utrecht, *BMGN – Low Countries Historical Review* | Volume 138 (2023) | review 68

∞

'*Between Community and Collaboration* [Engelse editie van 'Joodse raden' in West-Europa tijdens de Duitse bezetting] is an extensive study of both the institutional culture of Jewish councils in Western Europe and the intensely bureaucratic Nazi apparatus. In creating a framework that utilizes pre- and postwar sources, Vastenhout demonstrates the heterogeneous character of the councils and emphasizes that cooperation and resistance could occur simultaneously.'

Jazmine Contreras, Goucher College, Baltimore, MD, USA, *Holocaust and Genocide Studies* | Volume 37 | Number 2 | Fall 2023

‘Joodse raden’ in West-Europa
tijdens de Duitse bezetting

Laurien Vastenhout

‘Joodse raden’ in West-Europa
tijdens de Duitse bezetting

Coverfoto: Joodse Raad voor Amsterdam. Fotograaf: Johan de Haas

Een van de vele administratieve afdelingen van de Joodse Raad, vermoedelijk in het hoofdgebouw op de Nieuwe Keizersgracht 58. Johan de Haas (1915 - 1997) kreeg eind 1942 de opdracht om verschillende activiteiten van de Joodse Raad te fotograferen. Het resultaat was een fotoalbum, dat David Cohen voor zijn 60ste verjaardag cadeau kreeg.

Oorspronkelijke titel: *Between Community and Collaboration: 'Jewish Councils' in Western Europe under Nazi Occupation* (Cambridge/New York: Cambridge University Press, 2022)

© 2024 Uitgeverij Verbum (Almere) en Cambridge University Press

ISBN 9789493028654

Meer informatie: verbum.nl

INHOUDSOPGAVE

Lijst van afkortingen	7
Voorwoord	11
Inleiding	25
1. Verscheurde gemeenschappen? Joodse leiders en vertegenwoordiging tot 1941	51
2. Institutionele rivaliteit en improvisatie: de oprichting van de ‘Joodse raden’ in 1941	95
3. Het bestuur van de ‘Joodse raden’: continuïteit of discontinuïteit van vooroorlogs Joods leiderschap?	139
4. Optimisme en frustratie: Duitse perspectieven . .	205
5. Tussen legaliteit en illegaliteit: verbloeming en verzet	269
Nawoord: terugblik op de ‘Joodse raden’	333
Bibliografie	351
Index	401

LIJST VAN AFKORTINGEN

ACIP	Association Consistoriale Israélite de Paris
AIU	Alliance Israélite Universelle
AJ	Armée Juive
AJB/VJB	Association des Juifs en Belgique/Vereeniging der Joden in België
ANDB	Algemene Nederlandse Diamantbewerker Bond
ARA	Algemeen Rijksarchief
ASG	Amsterdamse Studenten Groep
CA	Contact-Afdeling
CAR	Comité d'Assistance aux Réfugiés
CEGESOMA	Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij
CBIP	Comité de Bienfaisance Israélite de Paris
CBJB	Comité voor Bijzondere Joodse Belangen
CCOJA	Commission Centrale des Organisations Juives d'Assistance
CDJ	Comité de Défense des Juifs
CDJC	Centre de Documentation Juive Contemporaine
CGQJ	Commissariat Général aux Questions Juives
CJV	Comité voor Joodsche Vluchtelingen
CNHEJ	Centre National des Hautes Études Juives
CRIF	Conseil Représentatif des Israélites de France
CUDJF	Comité d'Unité et de Défense des Juifs de France
DOS	Documentatie Oorlogsslachtoffers
EHRI	European Holocaust Research Infrastructure
EIF	Éclaireurs Israélites de France
FI/OF	Front d'Indépendance/Onafhankelijkheidsfront
FSJF	Fédération des Sociétés Juives de France

FTP-MOI	Francs-Tireurs et Partisans – Main d’Œuvre Immigrée
JCC	Joodse Coördinatie-Commissie
JDC	Joint Distribution Committee
IKG	Israelitische Kultusgemeinde
JMDV	Joods Museum van Deportatie en Verzet
JR	Joodse Raad voor Amsterdam
LiRo	Lippmann, Rosenthal & Co
LO	Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers
KD	Kazerne Dossin
MJS	Mouvement de Jeunesse Sioniste
MNR	Musée National de la Résistance (zie eveneens: NWM)
MOE	Main d’Œuvre Étrangère
MOI	Main d’Œuvre Immigrée
NA	Nationaal Archief
NIK	Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap
NIOD	Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies
NIW	<i>Nieuw Israëlitisch Weekblad</i>
NSB	Nationaal-Socialistische Beweging
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
NWM	Nationaal Museum van de Weerstand (zie eveneens: MNR)
NZB	Nederlandse Zionistenbond
OCIS	Œuvre Centrale Israélite de Secours
ONE	Œuvre Nationale de l’Enfance
ORT	Organisation Reconstruction Travail
OSE	Œuvre de Secours aux Enfants
OT	Organisation Todt
RSHA	Reichssicherheitshauptamt
SDAP	Sociaal-Democratische Arbeiderspartij
SDB	Sociaal-Democratische Bond
SiPo-SD	Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst

SS	Schutzstaffel
SA	Sturmabteilung
SSJ	Service Sociale des Jeunes
STO	Service du Travail Obligatoire
UGIA	Union Générale des Israélites d'Algérie
UGIF	Union Générale des Israélites de France
ULB	Université Libre de Bruxelles
VNV	Vlaamsch Nationaal Verbond

VOORWOORD

Dit boek wil inzicht geven in de omstandigheden en overwegingen die de keuzes en het gedrag van Joodse leiders in het door de nazi's bezette West-Europa hebben bepaald. De controverse die nog steeds bestaat rondom de 'Joodse raden'¹ en de vermeende collaboratie van de voorzitters daarvan met de Duitse autoriteiten, waren voor mij een belangrijke drijfveer voor een diepgaand onderzoek naar deze organisaties in West-Europa (Nederland, België en Frankrijk). Tijdens dit onderzoek bleek dat alleen met een vergelijkende benadering de geschiedenis van deze organisaties volledig recht kan worden gedaan. Een dergelijke invalshoek kan namelijk verhelderen hoezeer lokale omstandigheden van invloed waren op het Duitse beleid. Door deze aanpak krijg je ook inzicht in de manier waarop uiteenlopende plaatselijke omstandigheden bepalend zijn geweest voor het karakter en het functioneren van de 'Joodse raden', en de keuzes van de Joodse leiders.

Op de omslagfoto is een van de vele afdelingen van de Joodse Raad voor Amsterdam te zien. Hij staat symbool voor de dagelijkse gang van zaken binnen deze organisatie. Uit de talloze persoonlijke getuigenissen, vergaderverslagen en andere administratieve bescheiden die ik tijdens mijn onderzoek onder ogen kreeg, werd vooral

1 Zoals in de inleiding van dit boek nader wordt uiteengezet, is de term 'Joodse raden' (een vertaling van de term *Judenräte*) niet helemaal accuraat in relatie tot alle representatieve Joodse organisaties die op last van de Duitse bezetter in Europa opgericht werden. Zo werden in respectievelijk België en Frankrijk de *Vereeniging der Joden in België* (vJB) en de *Union Générale des Israélites de France* (UGIF) als verenigingen aangeduid. Omdat 'Joodse raden' echter een veelgebruikte en eenduidige benaming is, is er in dit boek voor gekozen om deze term tussen aanhalingstekens te hanteren wanneer in algemene zin naar deze vertegenwoordigende organisaties (ook die in België en Frankrijk) verwezen wordt.

duidelijk hoe snel de ‘Joodse raden’ in West-Europa uitgroeiden tot omvangrijke bureaucratische apparaten. Dagelijks behandelden medewerkers van de verschillende afdelingen grote aantallen brieven van Joden met verzoeken om hulp in de vorm van geldelijke bijstand of goederen. Zij verwezen daarbij door naar de talloze andere afdelingen en onderafdelingen. De stapels papieren op het bureau illustreren deze bureaucratie.

De omslagfoto maakt deel uit van een serie van meer dan honderd foto’s waarop de werkzaamheden van de Joodse Raad in Nederland zijn vastgelegd. Fotograaf Johan de Haas maakte de foto’s ter gelegenheid van de zestigste verjaardag van de voorzitter van de Joodse Raad, David Cohen, op 31 december 1942. Op dat moment was er weinig reden tot feestvieren. In de periode tussen de zomer en winter van 1942 werden de omstandigheden voor de Joden in Nederland, en in West-Europa in het algemeen, snel slechter. In de zomer van 1942 begonnen de door de Duitsers bevolen massadeportaties van Joden naar Oost-Europa en het lot van de gedeporteerden was ongewis. Joden werden met behulp van collaborerende lokale overheden in toenemende mate van hun grondrechten beroofd. Bovendien oefende de Duitse bezetter steeds grotere druk uit op de Joodse Raad om de Joden uit de samenleving te bannen. In deze gespannen en onzekere situatie vroegen de functionarissen van de organisatie zich af of het gepast was om Cohens verjaardag te vieren. Uiteindelijk besloten ze dit juist wel te doen. Op de verjaardag zelf benadrukten Meyer de Vries (algemeen adviseur van de Joodse Raad), Henri Eitje (hoofd van de afdeling ‘Bijstand aan Niet-Nederlandse Joden’) en ook opperrabbin Simon Dasberg in hun toespraken tot Cohen dat ze hem zo wilden eren voor zijn jarenlange onvermoeibare toewijding aan de Joodse zaak.²

David Cohen, omringd door zijn naaste medewerkers en vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschappen uit alle delen van

2 Verslag van de huldiging van prof. Cohen ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag, doc I 248-0294, Prof. D. Cohen, inv. nr. 2, NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies.

Laurien Vastenhouw

Laurien Vastenhouw (1991) is onderzoeker en docent bij het NIOD Instituut voor Oorlogs-Holocaust-, en Genocidestudies in Amsterdam. Ze promoveerde op 'Joodse raden' in West-Europa aan de University of Sheffield, Engeland. *'Joodse raden' in West-Europa tijdens de Duitse bezetting* is een vertaling van *Between Community and Collaboration: Jewish Councils' in Western Europe under Nazi Occupation* (Cambridge University Press, 2022). Voor haar onderzoek kreeg ze verschillende beurzen, waaronder de Claims Conference Saul Kagan Research Fellowship in Advanced Shoah Studies en een Yad Vashem research fellowship. Voor haar nieuwe onderzoeksproject naar 'Joods'/'niet-Joods' gemengd gehuwden tijdens de Tweede Wereldoorlog kreeg ze onlangs de prestigieuze VENT-beurs van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO).

Laurien Vastenhouw

'Joodse raden' in West-Europa tijdens de Duitse bezetting

In de periode na de Tweede Wereldoorlog werd voornamelijk negatief geoordeeld over de rol van 'Joodse raden' in bezet Europa. Ze werden gezien als werktuigen in de handen van de Duitse bezetter, die hadden bijgedragen aan het maatschappelijk isoleren en deporteren van de Joden. De vertegenwoordigers van deze organisaties werden en worden vaak nog steeds beschouwd als collaborateurs.

In deze eerste omvangrijke vergelijkende studie naar de 'Joodse raden' in Nederland, België en Frankrijk laat Laurien Vastenhouw zien dat deze geschiedenis in werkelijkheid veel complexer is dan tot nu toe werd aangenomen. Met behulp van een breed scala aan bronnen, zoals persoonlijke getuigenissen, administratieve documenten en procesverslagen, ontrafelt de auteur de wordingsgeschiedenis van deze organisaties. Ze beschrijft hoe de Joodse leiders een weg probeerden te vinden tussen de steeds verdergaande eisen van de bezetter en de wens om Joden hulp te verlenen. Bovenal toont ze dat het functioneren van de 'Joodse raden' in de juiste (vooroorlogse) context beschouwd moet worden en geeft ze een grondig inzicht in de persoonlijke contacten die de raden hadden met de Duitse bezetter en clandestiene organisaties.

Eind 2023 werd *'Joodse raden' in West-Europa tijdens de Duitse bezetting* bekroond met de Yad Vashem International Book Prize for Holocaust Research.

